

Sas Ágnes

„die erfahrung gibt es, daß die *music* mich in denen augen der *patrioten* groß, und *premier* zu seyn machet”

Csáky Imre bíboros mecénási tevékenységének dokumentumai

A XVIII. század első felének főúri zeneélet- Sas Ágnes zenetörténész (Budapest).

tét tekintve sokáig úgy tűnt, hogy Esterházy Pál nádort és fiát követően a kezdeti lendület elakadt. 1720-ban a hercegi együttest egy kis templomi „kórusra” redukálták, a többi arisztokrata család, ill. kiemelkedő személyiség pedig a század közepéig, sőt azon túl sem érdeklődött a zeneművészet iránt. Esterházy József gróf műpártolásának ismertetése, továbbá a főpapi mecénások, Nesselrode pécsi és a két Althann váci püspök, valamint Christian August és Esterházy Imre esztergomi érsek muzsikusainak számbavétele azóta ezt a képet jelentősen módosította.¹ Csáky Imre (1669–1732) ez irányú működése tehát egy szerves folyamatba illeszkedett — s karakterisztikus vonásaival gazdagította azt.

Csáky zenészei: szaktudásuk, foglalkoztatásuk módja

A bíboros életrajzát, politikai pályafutását és egyházi karrierjének állomásait Málnási Ödön monográfiája ismertette a legrészletesebben.² (Az országos politikában 1708–1722 között játszott vezető szerepet, a nagyváradi püspöki posztot 1702-ben, a pozsonyi préposti és kalocsai érseki rangot 1710-ben, a bíborosi címet 1717-ben nyerte el. 1721-ben részt vett a római pápaválasztáson, az esztergomi érseki címet 1725-ben mégsem ő, hanem Esterházy Imre szerezte meg.) A zenéhez fűződő viszonyáról azonban Málnási csak néhány téves adatot közölt: felidézte római tanulmányai végén írt kantáta-librettóját,³ s fu-

¹ Adatok: Esterházy gróf 1733–1748, Nesselrode 1714–1732, a két Althann 1728–1754, Christian August 1712–1725, Esterházy Imre 1726–1745, ld. RENNERNÉ VÁRHIDI Klára: „Az Esterházy grófok pozsonyi udvarának zenéje a 18. században”, *Magyar Zene* XL (2002/4) 443–465; Ladislav KAČIČ: „Musiker bei den Tyrnauer Jesuiten im 18. Jahrhundert”, *Studia Musicologica* XLI (2000) 177–198; SAS Ágnes: „Kirchenmusikzentren und erzbischöfliche Hofkapellen in Ungarn im 18. Jahrhundert”, *Studia Musicologica* XLVI (2005) 85–88.

² *Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672–1732)*, Kalocsa 1933. — MÁLNÁSI korábbi rövid publikációja csak a legfontosabb életrajzi tényeket sorolta fel: *Gróf Csáky Imre bíbornok*. Debrecen 1926, BUNYITAY Vincze 1880-as évek végén lezárt, Málnási által közreadott kötetének Csáky-fejezete pedig főleg a főpap váradi tevékenységével foglalkozott, ld. *A váradi püspökök a száműzetés s az újraalapítás korában (1566–1780)*. Debrecen 1935. (A váradi püspökség története 4) 195–227.

³ *Hungariae triumphus in Quirinali musicis modis celebratus*. (Romae, Komarek 1695, ld. ÖNB Sammlung von Handschriften und alten Drucken, AC10201472). A szöveget a Collegium Germanicum temploma, a St. Apollinare karnagya, Giuseppe Ottavio Pitoni (1657–1743) [és nem „Octavio József”] zenésítette meg.

tólag említette az általa foglalkoztatott muzsikusokat.⁴ A kortársak körében híressé —sőt egyesek szerint hírhedtté— vált együttes így teljes feledésbe merült, és csak a legújabb kutatások során felbukkant adatok⁵ tették valószínűvé, hogy Csáky tevékenysége figyelmet érdemel. A részletes vizsgálatok igazolták ezt a feltevést, sőt a fennmaradt, rendkívül gazdag családi levéltári anyag alapján ez a tevékenység nagy vonalakban rekonstruálható.⁶

Kezdetben, 1710-től csak alkalmilag fogadott fel muzsikusokat a főpap: elsősorban trombitásokat és dobosokat, használati zenét játszó hangszereseket (hárfást, citerást és magyar muzsikusokat). Egyházi zenészeket csupán egy kivételes ünnepi szertartásra hívott meg, mert egyébként a dómban celebrált miséin a káptalani zenészek hivatalból közreműködtek (Pozsony 1711–1715).⁷ Ezzel egy időben —a nádorhoz hasonlóan— családja fiatal tagjait⁸ hangszerjátékra taníttatta. 1719-ben viszont már saját zenészeket fizetett: egy kalocsai lakomán trombitásai és talán egyéb hangszeresei is játszottak, az eperjesi jezsuita templom litániáján pedig vokalistái és trombitásai működtek közre.⁹ A zenei együttes működési feltételeinek biztosítására 1719/20-ban a lőcsei Lorenz Czaykovskyval egy kis pozitívot,¹⁰ Johann Orlich trencsényi mesterrel pedig egy hordozható orgonát készíttetett (*I. függelék*) — az egyiket feltehetően Magyarbélre szánta, a másikat a zenészek „turnéinak” teljesítéséhez. Teljes együttes szerepléséről először egy 1721-es máriavölgyi feljegyzés számol be.¹¹

Az állandó alkalmazásban álló muzsikusokról se kimutatás, se fizetési jegyzék nem maradt fenn, nevüket elsősorban az érsek kíséretének vonulási rendjét rögzítő, keltezetlen listákból ismerjük (az iratcsomó első oldala látható az 1. fac-

⁴ MÁLNÁSI: magyarbéli „fúvós zenekar”, „Barna Mihály cigányprímás”, ill. „énekesek” és „kétéle zenekar”: „fúvós zenekar... egyházi célra”, „vonós zenekar” élén Barna (i.m. 243, 275, 277). BUNYITAY: „zenészek s énekesek” és „zenekart kettőt tartott: magyart és németet — amazok alatt cigány zenészeket kell értenünk.” (i.m. 213–214).

⁵ Kassa 1719, Máriavölgy 1721, Pak: Csáky érsek 4 zenésze (1724–1729).

⁶ MOL: A Csáky család levéltára, P 71, 72 és 77, ill. Wsta, Archiv Csáky, sectio I, fasc. VI–VII (ld. alább), vö. MAKSAJ Ferenc: *A Csáky család levéltára*. Repertórium. Budapest 1964 (=Levéltári leltárak 29) és FÜGEDI Erik: „A Csáky család szepesmindszenti levéltára”, *Levéltári Közlemények* L (1979) 93–132. A MOL-dokumentumok egy részét Rennerné kivonatolta (ld. ZTI-lt., jegyzeteit az eredeti forrásokkal összevettem, s további forrásokat is tanulmányoztam), a szepesmindszenti anyag vonatkozó részét teljes egészében átnéztem.

⁷ P 77, 46. cs.: 651–793, *Erogationes* (1711–1713-ban 12, 1714/15-ben 18 adat). Ld. továbbá a káptalani zenészek 1697-es szerződését (SAS Ágnes: „A pozsonyi Szt. Márton dóm zenés ünnepei és zenészei a 18. században”, *Zenatudományi Dolgozatok* 1997–1998. 32).

⁸ Unokaöccsét, Csáky Ferencet (1699–1764) és öccsét, Csáky Miklóst (1698–1757), a későbbi esztergomi érseket, akinek váradí lakosztályában később egy kis pozitív állt (P 77 uu., ill. P 71, 58. cs.).

⁹ (1) Kalocsa: Virmont császári követ tiszteletére *Ad mensam ... tubarum clangor symphoniacique concentus non interrupti audiebantur* (KATONA István: *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae*. Colocae 1800. II, 168), további 1719-es kalocsai adatok: *német discantista-czimbalmos-dobos, sípos, Német Muzikus Ember* (Wsta, fasc. VII, no. 298/1–6), (2) Eperjes: *Decantatae ab ... Eminentiae Suae musici aulici ... inter tubas et tympana lytaniae lauretanae* (jezs.hist.).

¹⁰ Csáky ezzel kapcsolatos utasításai és a mester elismervénye: P 71, 54. cs. fasc. 145: 711, 728–729.

¹¹ Máriavölgy: Orosz: *Liber* 33: [...] *per suos musicos figurales et chorales* (1721. 03. 25.)

similén).¹² A jegyzékekben a zenészek három, egymástól függetlenül működő csoportja különböztethető meg: (1) trombitások, (2) magyar zenészek és (3) a többszólamú zenét játszó tulajdonképpeni udvari együttes: énekesek és hangszeresek.¹³ A kiemelten kezelt trombitások, Joseph Kärner, Peter Putz és Erhard Thalhammer mellett Gottfried Finke és Anton Schickdanz¹⁴ alkotta a reprezentatív kórust, de számuk időnként-alkalmanként természetesen tovább bővült.¹⁵ Többen közülük más hangszereken is játszottak, és a zenekarba is beültek. Az 5–6 tagú magyar bandát Barna hegedűs (*fidicen*) vezette, rajta kívül egy cimbalmos szerepelt a lajstromban, de nyilvánvalóan egy bőgős is tartozott hozzájuk.¹⁶ A figuralista zenészeket 1721 őszén már karmester irányította,¹⁷ s a posztot 1723-ban bizonyítottan az Esterházy-udvar egykori karmestere, Wenzel Zivilhoffer töltötte be.¹⁸ Halála után, 1730-ban talán Peter Putz vette át szerepét,¹⁹ továbbá az évtized második felében valamilyen (adminisztratív) vezető

¹² Wsta, fasc. VI, no. 129/1: 815^r. További oldalak: 815^v: *Cum impedimentis / Ad positionem secundum curru Bassel* [Wagen]; 129/2: 817^{r-v} [ülérend: 26 számozott kocsi] előbbieik + három további zenész; 129/3: 819^{r-v} [ceruzás vázlat: személyek ládái, csomagjai]; 129/4, 820^r [szállítandó nagyobb tárgyak listája] ld. alább.

¹³ (1) *tubicines*, *Trompeter* (*Erogationes*, ld. 7. jz., és Wsta, uo. 815^r, 817^r), (2) *Barnáék, musici hungarici* (*hungarische Musikanten* (P 71, 54. cs. fasc. 146: 132; P 77, 46. cs.: 733; RENNERNÉ: Esterházy [ld. 1. jz.] 461), (3) *musici aulici* és *musici figurales et chorales*, ill. *die Herren Musici* (ld. 9. és 11. jz., ill. RENNERNÉ loc.cit.).

¹⁴ Talán Finke és Schickdanz az a Bécsből jött két trombitás (*zwey trompeter Scolarn*, 1724), akik kürtön és hegedűn is játszottak. (Ügyükben F. J. Hollandt császári trombitás és Joseph Kärner írt levelet Csákyknak: Wsta, fasc. VII, no. 139/1–2, ill. 142/4). Csáky halála után bátyjától, Zsigmondtól a hagyatékban maradt két ezüst trombitát kérték (1735, Wsta, fasc. VI, no. 112).

¹⁵ Pl. olyan kiegészítővel, mint a [Duna]kilitiben lakó beketfalvi Morocz István trombitása 1724-ben (Wsta, fasc. VII, no. 142/9: 1562^r).

¹⁶ Ld. IV. függelék, 14–19. és 28. sz. Barna Mihály Illésfalván lakott (*Tudományos Gyűjtemény* 1818, XII. k., 4), 1721-től szerepelt az ottani számadásokban (P 71, 54. cs. fasc. 145: 158) és 1731. május–augusztus között halt meg (Wsta, fasc. VII, no. 350/7, ill. P 71, 54. cs. fasc. 146: 149–150). A Lőcse melletti Illésfalva tót falu volt (VÁLYI András: *Magyar országnak leírása*. Buda 1796–1799 [facs. kiad.] Somorja 2003, II: 217), ez magyarázza a banda három tagjának sláv nevét — a bőgőshöz pedig ld. *bassette oder Musicanten wagen* (I. függelék).

¹⁷ Ld. II. függelék (1721-ben az érsek udvari karmestere elnyerte a pozsonyi kántori állást, ám helyét nem hajlandó elfoglalni, és hivatalát helyettes útján kívánja betölteni. A város vezetése az ügy elintézésére kéri az érseket.) Erről az ismeretlen karmesterről nincs több adat a Csáky-anyagban, de nem kizárt, hogy már Zivilhofferrel van szó, hiszen 1720. december végéig állt az Esterházyak alkalmazásában s valamikor 1721-ben távozott onnan, ld. Ulrich TANK: *Studien zur Esterházyischen Hofmusik von etwa 1620 bis 1790*. Regensburg 1981. 131–132. A feltételezés mellett szól, hogy az előző pozsonyi dómkántor, Richenauer 1721. 06. 21. után halt meg, utóda, Joseph Leonard Zettl pedig csak 1721. 12. 05-én vette át kinevezését, noha 1719-től tenorista volt a templomban (vjk, vszk, Pak).

¹⁸ Ld. III. függelék (Zivilhoffer, az érsek udvari karmestere eddig nem egyenlített ki tartozásait, a kanonok ezért kéri az udvarmestert, intézkedjék, hogy minél előbb rendezze azokat.) A levél szerint tehát Zivilhoffer 1723. szept. 28-án Csáky szolgálatában állt. Az a tény azonban, hogy előtte kölcsönre szorult, némileg ellentmond feltételezett korábbi alkalmazásának.

¹⁹ Wsta, fasc. VI, no. 129/3: 819^r, *Capellmeister Prutz*.

tisztséget viselt Jean Waldy *Hofmusikus und Cammerdiener*.²⁰ A dokumentumok az öt vokalistán kívül csak egy oboista képzettségét adták meg, noha a név szerint felsorolt, hangszerváltásra berendezkedett 7–9 zenész között biztosan volt egy orgonista (vö. *calcantista*, hordozható orgona) és két hegedűs is. (Az összes ismert zenész felsorolását ld. IV. függelék.)

Szinte jellekép értékű, hogy a bíboros két legfontosabb zenésze, a sokoldalú Peter Putz és Wenzel Zivillhoffer karmester az Esterházyaktól szerződött át hozzá. Putz 1709–1721 júniusa között szolgált Kismartonban trombitásként és a templomi együttes basszistájaként, de opera- és kantátaszólamokat is másolt. Pozsonyban zeneszerzői feladatokhoz is hozzájutott.²¹ Zivillhoffer 1714-től működött a hercegi udvarban (megbecsült zenészként nagyon jól fizették). Mihály herceg ünnepeire két kantátát s talán egyéb darabokat is írt, a távozásakor készült inventárium két kisebb egyházi művét is lajstromozta. A későbbi Esterházyjegyzékek tizenegy további darabját felsorolták, egy Requiemje ugyancsak távozása után a kismartoni plébániatemplomba került.²² A Pozsonyban elfoglalt posztot haláláig, 1730-ig töltötte be,²³ de Csákynek nem sokat komponált: a kottajegyzékek mindössze három, megrendelésre készült darabját említik.²⁴ Úgy tűnik, az Esterházy-udvar konszolidált körülményei között létrehozott színvonalas produkciók vezetése után új szolgálatában nem érezte jól magát.²⁵

Az egyéb főúri együttesből és/vagy Bécsben és Pozsonyban verbuvált muzsikuskok közül a bíboros halála után többen folytatták pályájukat arisztokrata szolgálatban. Néhányukat valószínűleg a Magyarbélit öröklő unokaöcs, Csáky I. Antal (1702–1764) tartotta meg: már 1739-ban új hangszeret rendelt a kápolnába, s az orgonistán kívül 1740–1741-ben legalább cigányzenészeket és trombitásokat foglalkoztatott.²⁶ Finke és Schickdanz trombitás Esterházy Imre érsek, ill. Esterházy József bán alkalmazásába lépett, a vokalisták közül ketten pedig a Szent Márton-dóm együttesébe igazoltak át: Andreas Thomas basszista már 1730-ban, Anton Pinkacsek tenorista 1733-ban.²⁷

²⁰ Zenekari igazgató és komornyik? Waldy, a 2. inventárium készítője 1728-ban ruhát vett át a bíborosnak, 1732-ben ő vezette Váradról Pestre az együttest (Wsta, fasc. VI, nos 53/3 és 73).

²¹ TANK (ld. 18. jz.) 51, 163, és ld. 3. facsimile: *Wälsche Aria von [?] Peter Basso solo*.

²² TANK (ld. 18. jz.) 129–132, 142–145, 167. Fennmaradt művek: *Alma redemptoris mater* (H-P), *Ave regina* (A-HE).

²³ A halálozás dátumához ld. az elszámolásokat: 1730. 04. 24.: *Anna Maria Zilhofferin solvit ac censu St. Georgi*, 1731. 03. 16.: *Az Kapelmesterné Leankájával edyüt Bécsbe vitetésekiül aß Kocsistól* (P 71, 54. cs. fasc. 146, no. 4: 128 és 142).

²⁴ (1) *Pastorella von Capellae M.^o zu Dno Hoch. gemacht*, (2) *Veni Sancte zu Calocza gemacht [?]*, (3) *Kyrie und Credo S. Joh. Nepomucenis von Capell M. Zivillhoffer* (3. facsimile).

²⁵ Későbbi Esterházy-inventáriumokban (1737/38, 1858) felsorolt darabjai, 1725-ben említett *Requiem*-je alapján Tank felvetette, hogy ezeket a darabokat talán kismartoni tevékenységét követően komponálta (i.m., ld. 18. jz., 145).

²⁶ Ld. Wenzel Janitschek tervét egy 6 regiszteres orgonáról (P 72, 44. cs. fasc. 251), a zenészekről Csáky György levelét: „meltoztassék az maga musikasit ki küldeni” (P 71, 77. cs. fasc. 234: 327^v), trombitásokról RENNERNÉ: *Esterházy* (ld. 1. jz.) 461.

²⁷ Finke (Pak 1735–1739), Schickdanz (RENNERNÉ uo. 457), ill. vokalisták: Pozsony: kjk, vjk. (Pinkacsek 1734-ben Körmöcbányára ment kántornak).

Ismertté és keresetté válásukhoz nagymértékben hozzájárult, hogy a különböző székhelyei között „ingázó” Csáky többnyire magával vitte zenészeit is.²⁸ Elsőszámú rezidenciáját természetesen Pozsonyban tartotta: az aktív szereplésével zajló országgyűlések és bizottsági ülészek idején nagy fogadásokat adott a préposti palotában, előbb az említett alkalmi muzsikuskok, a húszas évek elejétől pedig a saját zenészei közreműködésével: őket nem csak a vendégségeken, hanem a dómban, az általa celebrált miséken is szerepeltette.²⁹ Közben azonban egyre szívesebben időzött kedvenc „vidéki” kastélyában, Magyarbélén:³⁰ a vadászatokkal összekötött pompás ünnepélyeken udvari muzsikusaival is eldicsekedett (akiknek a díszteremben clavichord, a kápolnában orgona is rendelkezésére állt). 1726-tól —a közéletből egyre jobban kivonulván— Kalocsán töltötte a teleket,³¹ s noha a Szemináriumhoz kapcsolva néhány állandó zenészt is foglalkoztatott,³² az érseki palotában nem csak a magyar muzsikuskoknak adott szobákat, hanem téli időszakban figuralistáit is ott „állomásoztatta”.³³ Püspöki székhelyén, Nagyváradon szintén csak ebben az időben tartózkodott huzamosabb ideig.³⁴ Sőt, ekkor még a váradi letelepedés gondolatával is foglalkozott: élete utolsó félévében a közeli Szálkaházán kastélyt építtetett, s akkor a teljes zenészegyüttes vele volt.³⁵ Pesti szállásán főleg átutazóban-ügyintézőben járt, több hónapon át csak 1730/31-ben maradt.³⁶ Muzsikusai akkor több szereplést is lebonyolítottak: a vendégségeken nélkülözhetetlen „Barnáékat” már ’30 májusában Pestre hívta, Szent Ignác napján a többiekkel, [a trombitásokkal?] a budai jezsuitákat segítette ki, és valószínűleg cigányzenészei húzták a talp alá valót a következő évben adott nevezetes bálon is, melyen Grassalkovich is táncolt.³⁷

²⁸ A székhelyek fennmaradt leltárainak részleteit ld. V. függelék.

²⁹ 1. facsimile, ill. [Antwort] 19 (VI. függelék.).

³⁰ Pozsonytól 17 km (Esterházy József cseklézi kastélyától 5 km). Csáky 1719-től a tatarozott régi épületben lakott, 1724-ben majdnem a teljes évet az elkészült új kastélyban töltötte (MÁLNÁSI [ld. 2. jz.] 271–272, 279).

³¹ 1728-tól az elkészült új palotaszárnyban lakott (MÁLNÁSI uo. 87–98).

³² *Seminarium*: 1. *professor*, 2. *praefectus* [...] 9. *organista*, 10. *calcantista*, 16. *Tenorista jam Bassista*, 17. *Tenorista*, 18. *Altista*, 19. *Discantista*. *Aula*: 11. *Musicus Viennensis*, 19. *Tubicen Venceslaus*, 20. *Tubicen Jeremetyi* [1726–1730?] (P 71, 65. cs. fasc. 177, no. 32).

³³ *Wsta*, fasc. VI, no. 74 (1732) és Csáky Imre levele (IX. függelék).

³⁴ Váradon a káptalan gondoskodott a székesegyház zenéjéről, Csáky az új székesegyház első orgonás miséjén sem volt jelen (1723: MÁLNÁSI [ld. 2. jz.] 111, 1724–1734: jezs.napló).

³⁵ *Wsta*, fasc. VI, no. 73: 394r (1732. 08. 31.)

³⁶ 1730. márc.–okt., ill. 1731. aug.–okt. (MÁLNÁSI [ld. 2. jz.] 286 és P 77, 60. cs. no. 67: 450–467). A mai Károlyi-palota helyén állt barokk palotában lakott (DÉRY Attila: *Pest története és művelődése*. Budapest 2005. 20).

³⁷ (1) 1730. 05. 08. (P 71, 54. cs. fasc. 146: 132), (2) RENNERNÉ VÁRHIDI Klára: „Buda zenei élete a 18. században jezsuita források tükrében I”, *Zenatudományi Dolgozatok* 1988. 113, ill. (3) 1731. 09. 03. (P 77, uo., 453).

De rövidebb utazásaira is elkísérték a zenészek: a kottákat és a nagyobb hangszereket egy speciális, bőrrrel bélelt (vagy bőrből készült?) szekérral vitték magukkal.³⁸ Mint említettük, a vokalisták és figuralisták Eperjesen és Máriavölgyben mutatkoztak be (1719, 1721), később pedig Esterházy Józsefnél szerepeltek (1730) — s nyilván máshol is.³⁹ A népszerű Barna⁴⁰ vezetésével magyar táncokat, magyaros darabokat játszó banda sokszor születés- és névnap ajándékként ment vendégszerepelni, vagy lakodalmakon működött közre: eddigi adataink szerint Esterházy Józsefnél legalább háromszor, a Károlyiaknál kétszer voltak, természetesen Pálffy Miklósnál is jártak, s 1731-ben Esterházy Ferencnél is játszottak.⁴¹

A figuralista együttes repertoárja

A többszólamú zenét játszó muzsikuskok kottaállományát két, műfaji meghatározásokat és műcímeket feltüntető jegyzék rögzítette: a folyamatosan vezetett első, különböző írásrétegekből álló, keltezetlen lista az állomány fokozatos épülését, az 1727/28-ban készült második a világi kompozíciók kampányszerű beszerzését dokumentálja (ld. a 2–3. és 4–5–6. facsimilét). A két felsorolás valószínűleg átfedéseket is tartalmaz: az első inventárium jobb hasábjainak alsó, nagyobb méretű bejegyzései a *Specification*-ban felsorolt új szerzemények valamiféle összegzésének tűnnek.⁴² Az átfedéseket leszámítva az állomány összesen kb. 550 művet tartalmazott, s benne 2:1 arányban a világi darabok voltak túlsúlyban.⁴³ Az egyházi alkotások túlnyomó többségét az első jegyzék regisztrálta,⁴⁴ mely a világi műveket csaknem kizárólag *Parthien* meghatározással szerepeltette. (1727/28-ban Waldy e kategórián belül megkülönböztette az asztali zenét és a „kamara”-partitákat, s ezeket az említett összesítésekbe is így emelték át. A *starcke Parthia mit tromba und timpani* cím pedig nyilván sza-

³⁸ *bassette oder Musicanten wagen / Musicorum Currus Pelle* (I. függelék és P 71, 57. cs. fasc. 154, no. 3: 315).

³⁹ Eperjes és Máriavölgy, ill. Esterházy ld. 9., 11. és 13. jz. Feltehetően közreműködtek a Csáky által letelepített debreceni piaristák ünnepén 1724-ben (a szentély alapkövét a bíboros helyezte el, piar.hist.) és 1730 után (piar.inv.: *Compositio Defuncti Venceslai Zivelhoffer Libri 2*), ill. 1725-ben a turóci jezsuitáknál (ahol Szent Ignác ünnepén vendégszereplő zenészek többszólamú zenét játszottak, jezs. napló II, 166).

⁴⁰ A radványi Károlyi-kastélyban Barna portréját őrizték, *Magyar Orpheus* aláírással (Tud. Gyűjt. 1818, XII, 4).

⁴¹ (1) RENNERNÉ: *Esterházy* (ld. 1. jz.) 461 (1723–1732), (2) Károlyi lt. P 1501: 2. d., fasc. 2., *Cardinális Eö Eminentiaja musikások discretiojára* (1725) és Tud. Gyűjt. uo.: radványi lakodalom [1728?], (3) Pálffyhoz ld. VII. függelék, (4) Esterházy Ferencről ld. MÁLNÁSI (ld. 2. jz.) 277.

⁴² 216r: *folgen die à Camera Sache[n] von Rom*, ill. 216v: *Concerten, Sonaten, Taffel Parthien, à Camera Parthien*. Sőt az is valószínű, hogy nemcsak az 1727/28-as, hanem a későbbi vásárlásokat is feltünteti, vö. Ebeczky levelével: *Musicalék circa medium aprilis Bécsbe érkeznek* (1731. 03. 08., P 71, 65. cs. fasc. 178, no. 7).

⁴³ Összesítve ez kb. 42 mise, 32 vesperás, 44 offertórium, 18 litánia, ill. 22 olasz ária, 28 kantáta, 63 concerto, 14 sinfonia és legalább 160 partita.

⁴⁴ Kb. 170 egység; később az állomány már csak 6 darabbal bővült.

badtérre szánt darabot takart.) A második dokumentum egyébként főleg olasz áriákat, újdonságként pedig több mint ötven *Concerto*, ill. harminc *Sinfonia*, *Sonata* című hangszeres darabot sorolt fel.⁴⁵ (A kottákat azonnal használatba vették: a leltárkészítés idején Putz néhány egyházi művet, az oboista öt koncertet tartott magánál.) A helyi „termést” Zivillhoffer és Putz néhány kompozíciója és két névtelen alkalmi darab képviselte az anyagban.⁴⁶ A nemzetközi repertoárt tekintve Bécshez igazodó hazai együttesek kottaállományához képest a közvetlen itáliai beszerzések mennyisége feltűnő.⁴⁷ Az első lista szerint Rómából 36 művet hoztak, és valószínűleg itáliai eredetű a nyomtatott kötetekben (*bücher*) vásárolt kb. 70 alkotás is. A műsor frissítésére néhány további egyházi mű mellett mintegy félszáz *Aria*, *Concerto*, *Sinfonia* érkezett Rómából, Velencéből és Nápolyból, s talán e városokban vették a kb. 40 nyomtatott kottát is.⁴⁸

A művek megszólaltatásához meglehetősen gazdag instrumentárium állt rendelkezésre. A folyamatosan vezetett lista mintegy negyven (régi és új) hangszert regisztrált — legnagyobb számban fafúvós hangszereket,⁴⁹ a *Specification* a frissen érkezett kottákkal együtt vásárolt három új (és egy régi olasz) hegedűt, továbbá egy-egy csellót és bőgőt sorolt fel (2. és 6. facsimile). A billentyűs hangszerek mindkét kimutatásból kimaradtak: a pozsonyi préposti palota kápolnájának minden bizonnyal meglevő, bár sehol sem regisztrált orgonája,⁵⁰ a magyarbéli kápolna orgonája és a díszterem clavichordja,⁵¹ sőt a szállított hangszerek, a portatív orgona és a csembaló is hiányzik belőlük.⁵²

⁴⁵ A *Parthien* néhány tételes hangszeres darabok vagy táncjáték-sorozat elnevezése volt, a tág értelemben használt *Concerto*, *Sinfonia* és *Sonata* ekkor gyakorlatilag bármilyen hangszeres darab címeként szerepelhetett.

⁴⁶ Rajtuk kívül csak Caldara és W. Spourni neve szerepel a listákon (inventárium 216^v, *Specification* 214^v).

⁴⁷ Vö. Esterházy-inventáriumok 1721, 1737/38, Nesselrode-jegyzék 1732. Az olasz zene divatja a bécsi udvar nyomán a régióban általánossá vált, s Kismartont és Pécsét sem kerülte el, de ott a német, osztrák, cseh szerzők mellett a bécsi olaszok darabjait játszották (ld. TANK 85–90, 205–214, BÁRDOS Kornél: *Pécs zenéje a 18. században*. Budapest 1976. 18).

⁴⁸ Inventarium (1727/8) 216^r, bal hasáb lenn (ld. 42. jz.): *Concerten 25 St*, vö. *Specification* 214^v lenn: *Von Ihro ... H: hoffmaister habe empfang[en]* (aki a római ágenstől kapta?) *24 Stücke gedruckte Concerten eingebunden*; továbbá 216^v: *Ohne Einbündt. Concerten 38 St – és 214^{r-v}: további 31 Concerto*). NB. Bécsben még nem volt kottakiadás, német, németalföldi, francia és angol cégekkel tartott kapcsolatáról nincs adat.

⁴⁹ 4 fuvola, 5 oboa, (1 cornett, 2 schalmei), 5 fagott. (A cigányzenészek hangszerei kimaradtak: nincs cimbalom és bőgő, csak a Barnánál levő hegedű szerepel.)

⁵⁰ Vö. 1711: orgonista (?), 1715: orgonatanár és ünnepi mise (*Erogationes*, ld. 7. jz.)

⁵¹ Orgona: 1735-ös inv., és 1739: *1 klein Possitiff*, clavichord: 1732-es inv. (V. függelék: főszoveg és jegyzet).

⁵² Wsta, fasc. VI, no. 129/4, 820^r: 15. *Orgl*, 16. *Musicalien Verschlag*, 22–27. *Cappelen truchen* [=Trugen] 36. *Instrument Flügl*.

A bíboros mecénási ars poeticája

A gazdagon kiállított és felszerelt, országszerte szerepeltetett együttes általános feltűnést keltett, s így használható adalékként szolgált egy udvari intrikához is (a nagypolitikában már háttérbe szorult bíboros elleni akció az esztergomi érseki poszt várható megüresedése körüli pozícióharc tette időszerűvé). A bécsi hivatalnokok támadásának „köszönhetően” egyedülálló dokumentum született: Csáky ugyanis, 1725 elején Pozsonyban fogalmazott 28 oldalas válaszában a zenés reprezentációra vonatkozó — a korban valószínűleg kivételesen tudatos — nézeteit is összefoglalta.⁵³

A vádak szerint nem volt elég buzgó a császár és a közjó szolgálatában, a bécsi udvari körök látogatásában, nagy vendégségeket rendezett, fényűző udvartartást vitt, és nagyszabású építkezéseket folytatott (ld. 7. facsimile.). A főpap válaszlevelében felsorolta az élete folyamán betöltött posztokat és az általa teljesített szolgálatokat, az utolsó három ponttal kapcsolatban pedig megállapította, hogy főúri rangjának természetes velejárója, bíborosi posztjából adódóan pedig egyenesen hivatali kötelessége a *nyilvános reprezentáció* (de természetesen nem ezt a kifejezést használta).⁵⁴

A zenészekről szólva a hivatalnokok az együttes nagyságát és templomi szerepléseit kifogásolták, „mert Isten nem a külsőséges zenét, hanem a szív alázatát várja el”. Mivel pedig a többszólamú zenét a magyar népesség egyébként sem érti és értékeli, Schwarzenberg herceg bécsi példáját említve kisebb együttes foglalkoztatását javasolták. Csáky szerint a zenészek létszámát csak teljes udvartartásának nagyságával összefüggésben lehet megítélni, a többi — mondva csinált — kifogást pedig pontonként cáfolta. A templomi zenével kapcsolatban nemcsak Dávid zoltáira és a katolikus egyház általános gyakorlatára hivatkozott, hanem a főpapi misékre vonatkozó konkrét előírásokra is.⁵⁵ Megállapította, hogy a figurális zenét a „csöcselék” nem csak nálunk, de sehol sem érti, ahogy az egyéb egyházi ceremóniakat sem, Schwarzenberg herceget mint követendő példát pedig egyenesen méltatlannak ítélte.⁵⁶

⁵³ P 71, 76. cs. fasc. 233, no. 1 [Antwort].

⁵⁴ A földesúr nyilvánosan képviselte státusát, s egyben a magasabb hatalmat reprezentálta. Az egyházi hierarchiában a bíboros állt a legmagasabb szinten, reprezentációjának színhelye a templom volt, Jürgen HABERMAS (ford. Endreffy Zoltán): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest 1971. 16, 18.

⁵⁵ A Trident utáni *Stilordnung*-ban a legünnepélyesebb főpapi misék előírt zenéje a *stilus sollemis*-hez tartozott: nagy előadóapparátussal, trombita/timpanival előadott terjedelmes és komplikált kompozíció, pl. *missa pontificalis* (Friedrich Wilhelm RIEDEL: „Gattungen, Stilarten und liturgische Funtion der Kirchenmusik im 18. Jahrhundert”, in Uő (ed.): *Geistliches Leben und geistliche Musik im fränkischen Raum am Ende des alten Reiches. Untersuchungen zur Kirchenmusik von Joseph Martin Kraus und ihrem geistlich-musikalischen Umfeld*. München 1990. 32–33).

⁵⁶ Adam Franz Karl herceg (1680–1732) nem foglalkozott műpártolással, a család első jelentős mecénása, Joseph Adam (1722–1782) 1743-tól tartott zenészeket (Otto BIBA: „Beobachtungen zur österreichischen Musikszene des 18. Jahrhunderts”, in Elisabeth Theresia HILSCHER (ed.): *Österreichische Musik — Musik im Österreich. Beiträge zur Musikgeschichte Mitteleuropas*. Theophil Antonicek

A felsorolt pontokon túllépve kifejtette, hogy tapasztalata szerint főpapi megjelenéseinek kiemelkedő jellegéhez minden egyéb szokásos külsőségnél hatékonyabban járul hozzá a muzsikások többszólamú produkciója. Pontosán látta, hogy ennek célja nem a vallásos érzés elmélyítése vagy egy tudatos zenei élmény létrehozása, hanem a rendkívüli hatás, melyet a figurális zenével kísért szertartás kelt. (A hatásnak ugyanis nem akadálya, hanem eszköze a reprezentációban résztvevők és az abból kirekesztettek markáns elválasztása.⁵⁷) Összefoglalva hangsúlyozta, hogy semmi egyébbel nem ért el akkora sikereket, mint figuralista együttese szerepeltetésével — nem csak a székhelyén rendszeresített alkalmakon, hanem akár kis falvakban is.⁵⁸ (A reprezentációval és a zenével kapcsolatos eredeti szöveget ld. VI. függelék.)

Mindebből nemcsak a tudatos „zenepolitikája” világlik ki, hanem az is, hogy az összehasonlítási alapot neki nem a bécsi udvar árnyékában a század közepéig pangó osztrák/bécsi főúri zenei élet jelentette. Az első maradandó élményeket nyilván római tanulmányai alatt, később pedig a példamutató hazai udvarban, keresztapja, Esterházy Pál nádor fraknoi várában szerezte (a kuruc háborúk alatt „bujdosván”, 1706 tavaszától 1707 augusztusáig nála lakott, s a herceg akkor már teljes zenei együttest foglalkoztatott).⁵⁹ Érsekként és bíborosként azonban mindenekelőtt a főpapi székhelyeket tekintette mintának.⁶⁰ Nemcsak az általa végiglátogatott Melk, Salzburg, Trident stb. zenei gyakorlatát,⁶¹ hanem főképp a római bíborosok — korábban megismert, 1721-ben viszontlátott, de nyilván folyamatosan figyelemmel kísért — együtteseit.⁶² Valószínű, hogy ebben a vonatkozásban is erős hatást gyakorolt rá Michael Friedrich Althann bíboros, aki nápolyi alkirályként 35 tagú udvari együttest tartott (1719–1728),⁶³ később pedig hazai székhelyén foglalkoztatott zenészeket, talán

zum 60. *Geburtstag*. Tutzing 1998. 213–214; Gerhard CROLL: „Böhmen–Schwarzenberg–Wien”, in Klaus Wolfgang NIEMÖLLER—Helmut LOOS (ed.): *Die Musik der Deutschen im Osten und ihre Wechselwirkung mit den Nachbarn*. Köln 1994. 418. (*Deutsche Musik im Osten* Bd. 6)

⁵⁷ Ld. HABERMAS (ld. 54. jz.) 18–19.

⁵⁸ A templomi „vendégszereplések” közül csak az említett néhány példa ismert (39. jz.), a Csáky-anyagban ezekről semmilyen iratot nem találtam, a „helyszíni beszámoló” módszeres felkutatását pedig lehetetlenné teszi, hogy Csáky országjáró útjainak részletei nem ismertek.

⁵⁹ TANK (ld. 18. jz.) 113: 1706/7-ben 6–7 bécsi zenész, ill. a komponista Prustmann és Rumpelnig.

⁶⁰ Kb. 7000 oldalnyi levelezésében számos bíborossal és három egymást követő pápával tartott kapcsolatot, ill. a lengyel, portugál és spanyol uralkodóval stb. Egy újévi üdvözlétére *Mon cousin* megszólítással *Louis* [XV] válaszolt, dátum: *Versailles* 1729 (Wsta, fasc. VII *passim*, ill. fasc. VI, nos 20–21, 41, 62, ill. 33, 46 55 és 58).

⁶¹ CSÁKY Péter: *Diarium Romaba valo meneteliunk alkalmatosságával Anno 1721. Dje 11na Aprilis meg jndulvaon Bécsbüll Az Papanak halala mia Postán az M: Cardinalissall* (Budapest 1998), 171–175.

⁶² Ottoboni bíborossal, Corelli és A. Scarlatti gazdjával is levelezett (Wsta, fasc. VII, no. 238: 16 db, 1717–1728).

⁶³ Az együttest 1725-ig A. Scarlatti vezette, de Althann valószínűleg Hassét is fizette (Daniel HEARTZ: *Music in European Capitals. The Galant Style 1720–1790*. W. W. Norton & Company, New York—London 2003. 70–86 és 307).

nagyobb együtttest is.⁶⁴ A két főpap szoros kapcsolatban állt egymással,⁶⁵ Althann nemcsak követendő példát nyújtott Csákynek, hanem konkrét segítséget (1727-ben Nápolyból kottákat küldött neki), sőt inspirációt is: az ő közbenjárására szentté avatott Nepomuki Szent János tiszteletére a magyar főpap azonnal misét íratott Zivillhofferrel (1729).⁶⁶

Az 1725-ben fogalmazott válasz [*Antwort*] Csáky az időben vallott nézeteit foglalta össze, tehát az együttes repertoárjának bővítése előtti gondolatokat. Mint láttuk, a következő években érdeklődése hirtelen a hangszeres műzene felé fordult: az új kották beszerzését személyesen szorgalmazta, s nemcsak a hivatalból eljáró udvarmestert, hanem testvérét és unokaöccsét is mozgósította (ld. IX–X. függelék). A nagy sietség kézenfekvő magyarázata, hogy Esterházy Imre, az esztergomi érseki posztot elnyert rivális 1725/26-tól virtuóz zenészeket tartott, akik az egyházi zene mellett valószínűleg kezdettől fogva főleg *Kunstmusik*-repertoárt is játszottak.⁶⁷

Csáky tevékenységének egyes elemei a magyar főúri zeneélet tendenciáit erősítették. Muzsikusai kezdetben az Esterházy Pál udvarában meghonosított egyházi és világi használati zenét játszották, a húszas évek végén pedig Esterházy érsek együttesének példájára „koncert-zenével” bővítették repertoárjukat.⁶⁸ Ugyanakkor az itáliai szerzők és művek előnyben részesítésével a bíboros maga mutatott példát, s ebben természetesen a szintén Rómában képzett fő-

⁶⁴ A püspök halála után Francesco Gabriel [Gabielli?] 15 évi itáliai és váci szolgálatért kért fizetést (Vác: MOL E 150, 10. d., 2. cs. fasc. 62, no. 19), ill. egy „székesegyházi karmester és zenekar” kárpótlást (CHOBOT Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára* I–II. Vác 1915–1917. 620). Az Althann püspökök hangszerlistáját ld. ERDÉLYI Sándor: „Informatio’ at the Episcopate of Vác by the Poson Capitular [sic] on Its Own Musicians”, *Studia Musicologica* XXIX (1987) 317.

⁶⁵ Az 1721-es pápaválasztás idején Csáky az ő római rezidenciáján lakott, s utána Nápolyba is ellátogatott (Csáky: *Diarium* 174). Althanntól 15 Csákyhoz írt levél maradt fenn (1718–1729, Wsta, fasc. VII, no. 72 és 299, ill. P 77, 60. cs, no. 8), köztük az, melyben meghívta Rómába (Wsta, fasc. VII, no. 299/2).

⁶⁶ Talán Althann küldte azokat a kottákat, melyeket 1727-ben az általa Csáky figyelmébe ajánlott Mednyánszky József adott át (ld. VIII. függelék és 4. facsimile), a Nepomuki Szent János-mise részzeit (ld. 3. facsimile, bal hasáb).

⁶⁷ A zeneszerzőket, itáliai és bécsi zenészeket foglalkoztató együttes oratóriumokat adott elő és iskoladramákat kísért (1727–1728), naponta *musikalische Academie* keretében lépett fel Pozsonyban (1733–1735), ld. SZACSVAI KIM Katalin: „Zur Bedeutung der Musikpflege bei den ungarischen Jesuiten bis zur Aufhebung des Ordens”, in Friedrich Wilhelm RIEDEL: *Kirchenmusik zwischen Säkularisation und Restauration*. Kirchenmusikalische Studien Bd.10. Sinzig 2006. 111–113; Ladislav KAČIČ: „Joseph Umstatt a Slovensko”, *Hudobný živo*, XLIII/5 (2011) 13; STAUD Géza: *A magyarországi iskolai színhjáték forrásai és irodalma* I. Budapest 1984. 113; Johann MATTHESON: *Grundlage einer Ehren-Pforte* (új kiad.: Graz 1969) 83.

⁶⁸ A sort az 1730/40-es években Esterházy József, továbbá K. M. Althann váci püspök (1734–1756), majd Barkóczy Ferenc püspök-érsek (1745–1761, 1761–1765) zenészei, valamint kisebb pozsonyi főúri együttesek (pl. Batthyány Lajos nádoré) folytatták. A gyakorlat —jelenlegi ismeretek szerint— 1760 után terjedt el szélesebb körben.

papok követték.⁶⁹ Az is kivételesnek mondható, hogy saját „udvari” magyar-(cigány)zenészeket tartott: később csak Esterházy Ferenc gróf (1715–1775) és Barkóczy érsek igényelte ily módon folyamatos szolgálataikat, noha alkalmi foglalkoztatásuk főúri körökben (is) általános volt. Csáky egyedülálló „specialitásaként” értékelhető a többszólamú egyházzene reprezentatív szerepének tudatos kiaknázása és ezzel összefüggésben annak széleskörű propagálása. Ez a szerepvállalás azonban nem csak a főpap nézeteiből és személyiségéből következett, hanem szorosán összefüggött az adott történelmi szituációval is: a többszólamú gyakorlat fokozatos elterjedése után egy figurális produkció már nem keltett volna ilyen szenzációt, később pedig —Mária Terézia és II. József idején— maga a főpapi reprezentáció is egyre inkább háttérbe szorult.

Függelék: dokumentáció és adattár⁷⁰

I. Johann Orlich⁷¹ trencsényi orgonaépítő szerződése (Trencsénteplic, 1720)⁷²

[...]

1. Verbunde ich Johannes Orlich mich hiemit H[errn] H[errn] hochfürstl[icher] Eminenz auf die Pfingstfeyertäge des folgenden 1721ten Jahres eine allerdings gerechte Orgel zu leisthen, welche ohn Schock des Sitz trugen [=tragen] in dem sogenannten *bassette* oder *Musicanten* Wagen, als wovon die Maaß kan mir genohmen worden, gebraucht werden könne, und *pelle*, auch also die Pfeifen und aber also gutes und wohl eingerichtet, daß es zu aller Bewegung, und Führung dauerhaftig seÿe.

2. Solle diese Orgel mit vier Thonen eingerichtet seÿn, und zwar drey davon kan Zinn, und der 4te kan geseidten [=geseiften] Aichen oder Rothbaumen Holz, sonsten aber der Kasten⁷³ der Orgel kan Nußbaumen Holz seÿn alle. Hiegegen

3. Versthrecken [=verstehen, veranlassen] H[err] H[err] hochfürstl[iche] Eminenz vor [=für] diese vollständig, und gerecht, auch obbestimpter Zeite leisterende [=zu leistende] Orgel achzig Gulden, sage 80 fl aufzahlen zu laßen.

So geschehen in warmem Baad unweith Trenchin den 21. 7bris 1720.

⁶⁹ Esterházy érsek kasztráltjai olasz kantátákat, Barkóczy énekesei olasz operát (*Cyrus/Siroe*) és áriákat adtak elő (1745 és 1757), de hasonló nagyvonalú közvetlen itáliai beszerzés csak Esterházy-udvar későbbi operaelőadásai kapcsán ismert.

⁷⁰ A német szövegek olvasatának javítását Klenjánszky Nórának, a latin szövegek lektorálását és az értelemzésükhöz nyújtott segítséget Jusztin Péternek köszönöm.

⁷¹ Otmar GERGELYI—Karol WURM: *Historische Orgeln in der Slowakei*. Bratislava 1982 és ²1989: ezt a mestert nem említi (a név modern formája Orlik/Orlík).

⁷² Wsta, Archiv Csáky, sectio 1, fasc. VI, no. 13: 33r.

⁷³ *Kasten* után felesleges *kan* (kihúztam).

Namens Ihre Hochfürstliche Eminenz

[H. H. Edscheidt]⁷⁴
Hoffmeister mppria
[...]

Johan Orlyg

II. A pozsonyi városbíró-szenátor levele Csáky Imre bíborshoz (Pozsony, 1721)⁷⁵

Eminentissime et celsissime princeps, s[anctae] R[omanae] e[cclesiae] cardina-
lis, ac domine, domine nobis gratiosissime.

Humillimorum servitiorum nostrorum demissam commendatione[m].

Hodierno die insinuavit se eminentiae vestrae capellae magister, petendo sibi vacans ad praesens cantoratus officium conferri. Nos quidem, ad obeundam hanc functionem idoneo subiecto non destituimur, nihilominus eminentiae v[est]rae humillimum habentes respectum, praefatum capellae magistrum, pro cantore civitatis denominassemus, sed ipsemet sibi in adeptione voti obstitit, declaravit enim se coram nobis, quod servitium suum apud eminentiam vestram gestum quietare, et continuo hic loci residere nequeat, verum per substitutum suum memorati officii exercitium procurabit. Cum autem hoc plane fieri non possit, substitutio[ue] talis nunquam practicata sit, verum cantores non solum in templo, sed et in conductibus, semper, et feri quotidie ipsimet praesentes esse debeant. Eminentiam vestram humillime rogamus, dignetur citra disgustum aliqualem nos excusatos habere, quod conditionato, et communitatem civilem non contentanti dicti d[omi]ni capellae magistri petito deferre non possimus.

His nos aliis eminentiae vestrae gratiis et favoribus submissime commendamus.

Posonii 20. 8bris 1721.

eminentissimae celsitudinis vestrae

humillimi servi

[Nicolaus Szenthe⁷⁶] iudex, magister civium, caeteriq[ue] liberae
et regiae ci[vi]t[at]is Posoniensis senatores

⁷⁴ Az *Erogationes* (1711–1715) készítője (P 77, 46. cs.), levelei: Wsta, fasc. VII, no. 114 (1720–1722).

⁷⁵ Wsta, Archiv Csáky, sectio I, fasc. VI, no. 18: 70^r.

⁷⁶ Nikolaus Szenthe városbíró/polgármester (1721–1723) ld. www.bratislava.sk: Richtári Bratislavy.

III. Heroldt kanonok levele Ebeczky Sámuelnek, Csáky udvarmesterének (Pozsony, 1723)⁷⁷

Perill[ustris] ac generose d[omi]ne, d[omi]ne mihi colend[issi]me.

Salute[m] et servitior[um] meor[um] commenda[ti]o[n]e[m].

Quonia[m] iam annus in festo s[an]ctae Elisabethae elapsus e[ss]et, nec t[ame]n suu[m] debitu[m] hic complanasset d[ominus] capellae m[a]g[ist]er Wenceslaus Zivillhoffer apud sua[m] Em[inen]tia[m] in servitiis. Ideo morae impatiens, ne suam em[inentia]m celsitudinem p[ro]p[ter] bagatela[m] molestar[e] debeat, d[omi]ni[nati]o[n]e[m] v[est]ra[m] perill[ustritatem] ac generositatem exinde humanissimam [6938^v] requiro et rogo, velit impone[re] dicto capellae m[a]g[ist]ro, ut iuxta obligatorias suas 4 f[lore]nos 22 d[en]arios vel saltem pisces mittendo (dum occasio dat[ur]) persolvere, vel hic ex proventib[us] em[inentissi]mae celsitudinis suae praepositoralib[us] excindendo me contentare quantocius satageret.

Suae d[omi]ni[nati]o[n]i perill[ustri] ac generosae dexterit[at]i recommendo, omni sincero affectui com[m]endo.

Posonii die 28. 9bris, 1723.

Perill[ustri] ac gene[rosi] d[omi]ni[nati]o[n]i v[est]rae servus paratissimus Wolffg[angus] Fran[ciscus] Heroldt. L. H.⁷⁸ m[anu] p[ro]p[ri]a

IV. Csáky Imre udvari zenészei⁷⁹

1. Joseph [Kärner] tubicen 1724–1731⁸⁰
2. Peter [Putz] tubicen 1721?–1732?⁸¹
3. Erhard [Thalhammer, tubicen] 1725–1732⁸²

⁷⁷ Wsta, Archiv Csáky, sectio 1, fasc. VII, no. 370/15: 6938^v. (Heroldt pozsonyi kanonok kapcsolatban állt az Esterházy családdal.)

⁷⁸ Feloldása bizonytalan.

⁷⁹ Az 1–11. és 12–18. sz. alatt felsorolt zenészeket ld. Csáky kíséretében (Wsta, fasc. VI, no. 129/1, 815r = 1. facsimile és 815^v); 19–22. sz. uo., no. 129/2, 817^r. Csak egyéb forrásokból ismert zenészek: 23–28. sz.

⁸⁰ Az 1719–32-es inventarium (egyik) készítője. Adatok: 1724 (Wsta, fasc. VII, no.142/4), 1725 (Pak: tubicen), 1731 (P 71, 54. cs. fasc. 146: 142).

⁸¹ TANK 51, 163 és *Specification 1727/28, 214^r: die Mäß und 4 Psalm habe dem Peter Puz gegeben* (4. facsimile). Zivillhoffer halála után talán ő lett a karmester (fasc. VI, no. 129/3, 819^r).

⁸² 1725–1728, 1733 (Pak). 1732. 10. 30. (P 72, 45. cs. fasc. 251: 164, mint *Purggraff*).

4. Tenorista [= Anton Pinkaczek] 1732 előtt⁸³
5. Hautboista [= Jacob Schmiderman] 1727/28⁸⁴
6. Antonius Majer [violinista?]
7. Nicolaus [?] Peißner 1724–1732⁸⁵ [violinista?]
8. Joannes Kleißberg [organista?]
9. Calcantista [↑]
10. Altista
11. Discantista
- Taffl Deker und Zuckerbäcker [=timpanista?]
12. Junior Baß Pál
13. Capellae Magister [Wenzel Zivilhoffer 1721?/1723–1730]⁸⁶
14. Barna (Mihály) 1721–1731⁸⁷
15. Hrabovsky
16. Slezaczek
17. Olsnitzky
18. Czimbalista [1723]⁸⁸
19. „kleiner Barna“
20. Satler
21. Scherider [Seerider?⁸⁹]
22. Schmidt [Johann Friedrich Schmidt?⁹⁰]
23. Capellae Magister 1721⁹¹
24. Jean Waldy, *Hofmusikus, Cammerdiener* 1727–1732⁹²
25. Gottfried Finke, tubicen 1724? –1732⁹³
26. Anton Schikdanz, tubicen 1724? –1732
27. Andreas Thomas (1701–1731) bassista, 1728–1730⁹⁴
28. „kis Hrabovszky“? 1730⁹⁵

⁸³ Morva származású, „Csáky egykori zenésze” 1733. 10. 17-től a Szent Márton-dóm tenoristája (Pozsony, kjk).

⁸⁴ Ld. *Specification* 214^v (5. facsimile).

⁸⁵ 1724 (Pak: Theodor Georg Ignaz Peistner *musicus apud Card. Csáky*), 1732 után (*Nicolaus Paiszner, Musicus & simul Laqai, Wsta*, fasc. VI, no. 101).

⁸⁶ Ld. *Inventarium* 216^v. (1721?: II. függelék, 1723: III. függelék, 1730: ld. a tanulmány 23. jegyzetét).

⁸⁷ Adatok 1721-től, meghalt 1731. aug. előtt (P 71, 54. cs. fasc 145: 158—fasc. 146: 149–150).

⁸⁸ A cimbalomért 1723-ban Barna vett fel pénzt (P 71, 54. cs. fasc. 144: 275, *Specificatio[n]*).

⁸⁹ Franz Silvester Seerider (1711–c.1745) budai *regens chori* és organista rokona? (vö. RENNERNÉ VÁRHIDI Klára: „Buda zenei élete a 18. században jezsuita források tükrében II”, *Zenatudományi Dolgozatok* 1989.103).

⁹⁰ Vö. Pak: Schmidt, Johann Friedrich *tibicen/tubicen*, 1726.

⁹¹ Csáky ismeretlen nevű karmestere, ld. II. függelék.

⁹² A *Specification* 1727/28 készítője, 1732: *Wsta*, fasc. VI, no. 73, 394^r és P 71, 57. cs. fasc. 154, no. 2: 308–311.

⁹³ Finke és Schikdanz: adatok 1724 és 1735 (ld. a tanulmány 14. jegyzetét).

⁹⁴ 1728–1729 (Pak), 1730–1731 (Pozsony kjk, vjk: 1730. 08. 21-től basszista a dómban).

⁹⁵ P 71, 54. cs. fasc. 146: 135, *Erogatio* (egy heti fizetés).

V. Részletek leltárakból és egyéb listákból

Pozsony

1721 *Mobilium capellae Em[inentiae] Card[inalis] Csaky Posoniensis* (részlet):⁹⁶

34. Portabile unum,⁹⁷

46. Zwey Pontificalia,

47. Ein großes Missal,

48. Ein Meßbuch,

50. Missale pro defunctis [etc.]

Magyarbél

1724. 02. 04. *Conscriptio rerum mobilium et immobilium, in castello Magyarbélien[si]*⁹⁸

[1] [az ebédlő melletti szobában] templomba tartozandó orgona benne vagyon most.

[2] A mostani anticamerában egy instrumentum tokjával együtt [=bőgő]

[3] Offizierek szobajaban almarium á musicusoké

1731: *Inventarium capellae aulicae in Magyarbél*⁹⁹ [leírás az emeleti a kórus nélkül]:

35. Musicalia

1732: *Inventarium mobilium in cubiculis castelli Magyarbéliensis*¹⁰⁰

„in palatio” [= emeleti díszterem]: Item clavicordium.

1735: *Inventarium rerum mobilium in cubiculis et cameris castelli Magyarbéli*¹⁰¹

1. In palatio ... item clavicordium.

14. In choro domestici sacelli: scamna oblonga pro musicis tria. Item alia duo.

Item organo unum.¹⁰² Item sedes lignea una ad organo deserviens.

Kalocsa

1732¹⁰³ „Magyar musikusok szobáiban ...”

Pest

1732¹⁰⁴ „Pesten levő szállásán találtatott mobiliák”: lágy fából musicalis asztal

1732¹⁰⁵ [Pesten felvett másik leltár]:

⁹⁶ 1721. 01. 27: Wsta, fasc. VI, no. 15. A felsorolt 57 tételben se a hangszerek, se kották nincsenek, mert csak a földszinti rész berendezését tartalmazza, az emeletről nyíló kórusét nem.

⁹⁷ 'hordozható oltár' (nem orgona).

⁹⁸ 1724. 02. 04: P 71, 54. cs. fasc. 144: 375–413. További, lényegében azonos listák: (1) uo. 364–371: *Az Kastélban levő Mobiliákk fel jedzésse*, benne: *Egy örögh Instrumentum Tokjával együtt*; (2) Wsta, fasc. VII, no. 98/12: 45r, *mostani anticamerá[ban ...] egy instrumentum tokjával együtt*.

⁹⁹ 1731: P 72, 45. cs. fasc. 251, no. 13: 69–71.

¹⁰⁰ 1732: P 72, 45. cs. fasc. 251, no. 20: 122–131.

¹⁰¹ 1735: P 72, 45. cs. fasc. 251, no. 20: 111–119 (+2 pld): a szöveg az 1732-es leltár követi.

¹⁰² Egy 1739 után készült jegyzékben: *In Chor: 1 große Organo mit 6 Register* [= új hangszer] és *1 klein Possitiff* [= Czaykovsky-féle régi?] (P 72, 45. cs. fasc. 251, no. 20: 192–211).

¹⁰³ Wsta, fasc. VI, no. 74. (A lista a gazdag könyvtárat is regisztrálta, ld. Csáky Miklós levélét, uo., no. 5, 1732).

¹⁰⁴ Wsta, fasc VI, no. 75: 431–435v.

¹⁰⁵ P 71, 57. cs. fasc. 154, no. 3: 312–322, végén: *Anno 1732. die 3 Septembris facta conscriptio Pestin* [?].

- [1] Musicorum currus pelle,
 [2] Két öreg réz dob fekete bőrrrel be takarva,
 [3] Musicalis asztal lágy fábul.
 1738¹⁰⁶ pesti palotában két ezüst trombita

VI. [Antwort] — részletek¹⁰⁷

[a reprezentációról]

[13] 3um 4. et 5 / Es ist natürlich und einem Jedem all=zubekandt, daß der auß Gnad Gottes, ein Herr, seine Dienner, und nach seinem *Gradu* haben müesse, [...] also unterwerffe mich hierinnen völlig meiner guetten Freunden¹⁰⁸ *disposition*, welche bleiben wollen zu urtheillen, ob mit Außschliessung des Medici [Medicis] 6000. fl. vor 70. Persohnen, und darzue die Liberey gegen 2500. fl. ein so gar übermässiges seÿe? Es wirdt zwar dannoch die Zahl deren Persohnen gross scheinen, Sÿe wollen aber die Gnad haben, und einen nach anderen zu übersehen, so glaube daß kaum 5. [?] seÿnd, die vor unnöthig befunden werden, beforderist, der nicht allzeit meinen Orth seÿn kann.¹⁰⁹ [...]

[14] Seithero Ich *cardinal* bin, habe sozusagen, mich also, wie dise Zeit in *publico*¹¹⁰ gestanden, un zumahl der *congress extraordinari* ohnsehtlich gewesen, so habe auch Ehren halber ein mehrees, alß sonsten in meiner Haushaltung, wie ein neuer Verheÿrther, *galant* thuen müssen, zumahlen auch die Fasching Zeit für gewesen: [...]

[a zenéról]

[17] Disem obigen [Nachreden] hanget an die Ausstellung der Lýtaneÿ der *music*,¹¹¹ und vornehmlich, warumb so grosse *music* gehalten werde, daß Gott nicht die [18] eusserliche *music*, sondern die Demüethigkheit [des] Herzen verlange, auch die Hungarn die *figural music* nicht verstunden, noch dahero zu *aestimieren* wüssten, und were rathsamber wan doch die *music* zu halten, es nach dem *exempl* des H. Fürsten von Schwarzenburg etwas wenig, und guettes seÿe: Worüber das *responsorium* folget: nemlich, ob die *Music* groß, und kostbahr seÿe, *dependiret fundamentaliter* von der *approbation*, oder *reprobation* der Lista meiner Bedienten, es ist auch wohl bewust, daß es *de medio salutis* nicht seÿe, Gott mit der *music* zu ehren, es ist aber auch nicht wider die Gebott, wie es der *Psalmist David* bezeuget, und gibt es die *praxis* beÿ der ganzen Christenheit,

¹⁰⁶ Csáky-oklevéltár 806. NB Az átnézett anyagban egyetlen nagyváradi leltárat találtam (Wsta, fasc VI, no. 89: 548^v-551^v), érdemleges adat nélkül.

¹⁰⁷ MOL P 71, 76. cs., fasc. 233, no. 1 (*terminus post quem* 1723. 06. 24., *ante quem* 1725. 08. 31.), a dokumentum első oldalát ld. 7. facsimile.

¹⁰⁸ Pálffy Miklós nádor és Pálffy János bán, ill. Savoyai Jenő herceg.

¹⁰⁹ Ld. Wsta, fasc. VI, no. 129/1, fol. 815^v: az udvar „menet-rendje” 70 (+6) személyt sorol fel.

¹¹⁰ Itt ’nyilvánosság’ értelmében.

¹¹¹ ’Zenei együttes’, az alábbiakban váltakozva így és ’zene’ értelmében.

besonders der Catholischen Kkirchen: und wan von denen *canonibus instituiret* ist, daß die *praelaten* Ihre Capellen mit-führen sollen, *pro condecencia, et interuentia functionum Ecclesiasticarum*, glaubete Ich, daß einem *cardinaln* nichts lob-würdiger *distinguiren* könne, als wohl er *in omni loco* auf solche Arth Gott Ehren thuet, wie in denen Stätten geschicket, und ob eben der Pöbel sowohl in Hungarn, alß anderen Ländern die *figural music* nicht versteht, noch die übrige geistliche [19] *ceremonien*, so *admiriren* seÿe es doch, weillen es bey Ihnen Rähr ist, und ich habe es sicherlich aus der Erfahrung, daß die *music* allain mich bey dem Adel sowohl, als dem Pöbel in eine besondere *aestimation* gezogen, und mehrers, als was ich sonsten habe, und üebe, oder andere *magnaten*, und *praelathen*, als mit silbernen *service*, ausländischen rähren Weinen, und desgleichen, worzue Ich keine sonderbahre Naigung trage, vorstellen, also, daß keine Kkirchen *Festivität* in der Statt¹¹² vorfallet, wohin nicht meine *music* eingeladen, mit besondern *applausu* des Volckhs assistiret, auch sogar in denen Dörffern, seither ich den Gottesdienst *musicaliter* halten lasse, auch aus der Fernde [=Ferne?] hauffigst, und *punctual* zu lauffen, *in summa* die Erfahrnus gibt es, daß die *music* mich in denen augen der *patrioten* groß, und *premier* zu seÿn machet, welche *premier* Persohnen in Wienn zu spielen der Fürsten von Schwarzenburg nicht anstehen, noch er durch keine Mittl, und weis zuwegen bringen könne. [...]

VII. Pálffy Miklós levele Csáky Imrének (Pozsony, 1726. december 7; részlet)¹¹³

Hogy Eminentiád Méltóságos Püspök Lusinszky Uram által mai Szent Patronussom Ünnepe napja alkalmatosságával oly szivesen congratulálni, s- maga Musikussit hozzám küldeni s- abbéli solennitásom napját szép Musikájával s- aáltal is réghi synceritasának s- szives Affectiójának contestálásával consolálni Méltóbbtatot Eminentiád igen kedvessen s- nagy obligatióval vettem Eminentiádtul. [...]

VIII. Michael Friedrich Althann bíboros levele Csáky Imrének (Nápoly, 1727)¹¹⁴

Eminentissime atque rev[erendissime] domine, mihi observand[issime].

Praesentium mearum exhibitor est d[ominus] baro Josephus de Mednyansky, qui in famulatio meo nobili iam prope septennium versatus in hoc tempore probitati [sic] morum, studio[ue] literarum ac virtutum aliarum laudabilium ita semper operam dedit, ut per hoc ipsum mihi se commendatissimum, o-

¹¹² Stadt = Pozsony, mert a szövegben alább a pozsonyi prépost palota szerepel: [24] *in hiesigem Probsthoff*.

¹¹³ Wsta, sectio I, fasc. VII, no. 222/88: 2809r.

¹¹⁴ Wsta, sectio I, fasc. VII, no. 299/10: 4577r-v.

mnibusq[ue] meis aulicis probatissimum se reddiderit. Cum igitur propter negotia aliqua propria hinc Germaniam versus proficiscendi veniam ad aliquot menses a me obtinuerit, hisce praesentib[us] ad em[inenti]am v[est]ram eundem comitari volui, enixe ab ipsamet contendens, ut modofatum baronem in validissimam protectionem suam suscipere, ipsumque omnibus obvenientibus promotionum opportunitatibus, quibus ob egregias, quibus pollet [4577^v] animi corporisque dotes aptissimum se reddidit, sibi commendatissimum habere dignetur. Pro qua mihi demonstranda voluntatis promptitudine multas occasionum frequentias mihi exopto, quibus em[inent]iae v[est]rae ipsomet opere contestari valeam, quod ad quaevis studiosissima servitiorum genera.

Sub humillima manuum suarum deoscultatione sim, maneamq[ue]. Neapolis d[ie] 3^{ia} maii 1727.

Eminentiae Vestrae

Humillimus et addictissimus servus

M[ichael] F[ridericus] card[inal]is ab Althann episc[opus] Vac[iensis]

IX. Csáky Imre levele testvéréhez, Csáky Györgyhöz (Magyarbél, 1727; részlet)¹¹⁵

[433^r] Méltóságos Groff Generalis, Kedves Eöcsém Uram.

[...] Pálermobul 90 Januar költ Uri Levelét kézhez veszem vigasztalással, itelvén mind szerencsés be érkezeset, s mind helyben fris egészséghet. [...] [434^v] ... maghais Kalocsán letiben tapasztalta, Musikát tartok, consequenter ha valamely jo musicalis compositiokat szerezhethnék örvendeném [...] transpositioja iránt lehetne olly mod, hogy Neapolisba Groff Eszterházy György Úr¹¹⁶ kezehez juthanának onnan peniglen mind[en] holnap[an] jön Brokács¹¹⁷ [430^r=343^v folyt.] Bécsben, az aki obligatus felelni minden kezéhez asszignált Portekárul, s mind ennek [...], s mind egyéb költséget egyan azon uttal kivannék meg teréttenem, mert azon Brokácsoknak mani festajokban az is vagyon, hogy aß contrínált Pénznek exhibitiojárul felelni tartoznak. Követem nagyon K[e]gh[elme]det ezen aprotlékos buséttásrul. Menyem Asszont¹¹⁸ Attyafisághossan Köszöntvén, álhatatosan maradok K[e]g[e]lmednek [...]

Magyarbél 1 Mar. 1727

[aláírás nélkül]

¹¹⁵ P 77, 60. cs. fasc. 3, no. 65. Csáky György (1677–1741) testvér, generális, 1721-ben már Szicíliaiban szolgált (vö. Wsta, fasc. VII, no. 346).

¹¹⁶ (1) Esterházy III. György (1677–1742), vagy (2) Esterházy érsek unokaöccse, György (1691–1734)?

¹¹⁷ nem személynév, hanem 'küldönc?', ld. alább.

¹¹⁸ 'fiatal nőrokon', itt: 'sógornő'.

X. Michael Freiherr von Lazari levele Csáky Imrének (St. Gilgen 1728; részlet)¹¹⁹

Ihro Eminenz
Hochwürdigster Hochgebohrner Reichs Graff

Gnädiger Herr Herr, demnach daß Glück mir mit gönnern will, Eurer Eminenz meine gehorsambte *devotion* Persöhnlich *contestiren* zu können. Als habe hiemit solcher mit all schuldigstem *respect* bewerkstelligen wollen, anbey auch bey so erwüns[er]ter Gelegenheit der zu dero selben verfügenden Abriß dero Herrn Vetter Grafen Czaki¹²⁰ (die mir durch Herrn [4106^v] Grafen von Halleweil¹²¹ eröffnete gnädige *intention* gehorsambt befolgen), und die hierbey schließige, von verschiedenen weitberühmten Meistern aufgesetzte sowohl vollstimmige *Concerten* als auch *Solo da Camera* übersenden wollen. Möchte mich glücklich schätzen, wann meine Wahl (von) Eurer Eminenz, mittelst de-roselben hoher Wahl hocheleucht besitzender Erkenntnis des Guten von dem Bößem, der Zahl der Ersteres beygesellet machte[n] werden, welches begegnet zu haben erkennen werden, wenn Eurer Eminenz meiner Wenigkeit fernere mit einem gleichmassigem Vertrauen gütigst beeharen [beharren?] werden. [4107^r] [...]

Eurer Eminenz
Meiner Gnädigen Herr Herr

Gehorsambster Diener
Michael Freyherr von Lazari mppria

St. Gölgen den 18 Jan[uar] 1728.

Levéltári források

Csáky Imre anyagai különböző családi levéltárakból

(1) Magyar Országos Levéltár (MOL): A Csáky család levéltára, P 71, 72 és 77: központi [lőcsei] és kassai levéltár, ill. *Miscellanea* [hivatkozás: P + szám, csomag, fasc. stb.]

(2) Österreichischer Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Wien: Archiv Csáky: a gr. Csáky család szepesmindszenti levéltára, Válogatott iratok, sectio

¹¹⁹ Wsta, fasc. VII, no. 288/3: 4106^r–4107^r.

¹²⁰ Csáky Péter (1693–1729), beregi főispán, katona Pálffy János ezredében (ld. *Diarium*).

¹²¹ Hallwil (Hallwyl) nemesi család (Elzász, Svájc, Dél-Németország, Ausztria), szoros Habsburg-kapcsolatokkal.

I, fasc. VI–VII: Csáky Imre iratai és levelezése (MOL mf: W 4806–4816) [hivatkozás: Wsta, fasc. no. stb.]

Továbbá

(1) A pozsonyi kat-ev. templomok anyakönyveinek zenészadatai, adatbázis (Pak), készítette: Galván Károly—Székely Mária—Sas Ágnes
ld. www.zti.hu/pozsonyizeneszek/pozsonyi_web.htm

(2) MTA Zenetudományi Intézet levéltári gyűjteménye (ZTI-lt.)

Debrecen

piar.hist: *Historia Domus*, Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, 691/118. doboz

piar.inv: *Inventarium Instrumentorum simul et Partium* [1730-as évek], uo., V. 27. doboz: 3a

Eperjes

jezs.hist: *Historia Residentiae Missionis Eperiesiensis S. J.* (1673–1766) BEK Kt., Ab 90 Máriaivölgy

Orosz: *Liber*, Orosz Ferenc: *Liber historicus ecclesiae Thallensis* (MS 18. sz.) BEK Ab 179

Pozsony

kjk: káptalani jegyzőkönyvek (1657–1809), Pozsony, Szlovák nemzeti lt./Káptalani lt.

vjk: városi jegyzőkönyvek (1688–1810), Városi lt./Városi magisztrátus Turóc

jezs.napló II: *Diarium Residentiae S. J. de Thurocz 1717–1739*. BEK Ab 112

Vác:

Acta ecclesiastica: Acta Episcopatis Vacziensis miscellanea, MOL E 150, 10. doboz, 2. cs. fasc. 62

Csáky-lt.

MOL P 71, 77. cs., fasc. 234, ill. P 72, 44. cs., fasc. 251 (Csáky Antal anyagai)

Károlyi lt.

MOL P 1501 Károlyi Sándor számadásai (1709–1735).

NB. A facsimilék ábraaláírásait ld. a 7. facsimile utáni oldalon!